

УДК 069.8(093):355.1-053.18“1939/1945”-047.24

© Лариса НЕСТЕРУК

**АНАЛІЗ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОЛЬ
ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВИЯВЛЕННЯ
ДОКУМЕНТІВ ПРО ЗАГИБЕЛЬ
ЗА 2018 РІК**

Проаналізовано пошукову діяльність науковців музею, направлену на встановлення доль полеглих військовослужбовців у роки Другої світової війни. Порушено питання необхідності проведення такої роботи для сучасного суспільства. Розглянуто напрями пошукової діяльності щодо встановлення доль загиблих воїнів та виявлення документів про загиблих у межах історико-соціологічного дослідження музею за темою «Щодо питання історичної пам'яті про війну в Україні».

Узагальнено результати науково-дослідної діяльності зі встановлення доль загиблих воїнів у 2018 р.

Ключові слова: *пошук, лист-запит, увічнення пам'яті, людські втрати, Національний музей історії України у Другій світовій війні.*

Друга світова війна – рубіжна і надзвичайно жорстока трагедія в історії ХХ сторіччя. Ця історична подія залишила глибоку рану в пам'яті народів, які її пережили.

Україна під час Другої світової війни зазнала величезних руйнувань, проте найтрагічнішими були людські втрати серед мирного населення та військовослужбовців, які призивалися з території України і загинули в боях із ворогом. Від часу закінчення Другої світової війни минуло понад 70 років, проте

Україна донині не може поставити фінальну крапку в підрахунках людських втрат.

Найгірше полягає в тому, що навіть після здобуття Україною незалежності ми тривалий час не могли остаточно визначитися в своїх політичних, економічних і соціальних пріоритетах, що робило нашу державу до певної міри слабкою, а це підштовхувало сильніших супротивників до того, щоб зробити Україну жертвою своїх геополітичних зазіхань.

Національному музею історії України у Другій світовій війні належить провідне місце серед українських інституцій, які працюють над дослідженням питання людських військових втрат. За останні десять років у музеї був зібраний унікальний Документальний фонд з обліку людських військових втрат України у роки Другої світової війни, який налічує близько 3 млн персональних документів про загиблих та зниклих безвісти воїнів, призваних із території України.

На основі цього джерельного фонду, Книг Пам'яті України та загальнодоступних інтернет-ресурсів проводиться науково-документальний пошук із встановлення доль загиблих та визначення місць їхнього поховання.

Упродовж 2007–2018 рр. на адресу музею надійшло 11 010 листів-запитів про встановлення доль бійців, полеглих у роки Другої світової війни.

Мета цієї статті – проаналізувати та систематизувати результати науково-дослідної діяльності зі встановлення доль загиблих військовослужбовців згідно із запитами, які надійшли впродовж 2018 р. Роботу виконано в рамках історико-соціологічного дослідження музею за темою «Щодо питання історичної пам'яті про війну в Україні».

У пропонованій розвідці проаналізовано науково-документальний пошук за кількісними та якісними показниками, які характеризують запити за видами, тематикою питань, географією.

1. Кількісний аналіз запитів

Із 1205 запитів, які надійшли до музею в 2018 р., співробітники науково-дослідного відділу з питань військових втрат України та історичної пам'яті опрацювали в I кварталі – 621, у II – 179, у III – 103, у IV – 302 кореспонденції.

У зв'язку з нестабільною ситуацією в суспільно-політичному житті країни у 2014 р. кількість звернень зменшилася, проте поступово інтерес суспільства до теми Другої світової війни загалом і до загиблих у цій війні зокрема відновився (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Кількість запитів у 2014 р.	Кількість запитів у 2015 р.	Кількість запитів у 2016 р.	Кількість запитів у 2017 р.	Кількість запитів у 2018 р.
589	760	760	1368	1205

У процесі роботи були надані відповіді на індивідуальні та комплексні запити.

Серед комплексних запитів такі: встановлення персональних даних на 116 військовослужбовців, уродженців сіл Безіменна, Молотківці та Черничка Козятинського району Вінницької області; 309 воїнів-азербайджанців, які загинули й поховані на території України; 37 українських льотчиків, які у 1938–1939 рр. загинули в Китаї; 96 уродженців України – бранців концентраційного табору Дахау (Німеччина); 116 уродженців України – в'язнів табору для військовополонених «Дулаг-100» (м. Порхов Псковської області Російської Федерації).

2. Загальна характеристика запитів

Упродовж 2018 р. на адресу музею надійшли запити, які умовно можна поділити на тематичні, соціально-правові та генеалогічні.

Тематичні запити – це найбільший пласт із загальної кількості звернень. Основні питання цього масиву такі: встановлення особових даних воїна; дослідження бойового шляху загиблого або його військової частини; пошук місця загибелі або поховання полеглого тощо.

Поступово зменшується кількість запитів соціально-правового характеру. Ця група складається з листів, у яких порушуються питання про соціальний захист громадян, отримання певних пільг відповідно до законодавства України та інших держав. Такі листи надходять насамперед від військкоматів, управлінь Пенсійного фонду та соціального захисту громадян, юридичних організацій, а також фізичних осіб.

Окрему групу становлять кореспонденції, які містять питання генеалогічного характеру. У таких листах автори звертаються з проханням надати інформацію про родича для встановлення родинних зв'язків, відновлення історії сім'ї та роду. Особливо часто з такими запитаннями звертаються онуки та правнуки загиблих, що свідчить про посилення зацікавленості у молодого покоління своїми витоками, історією свого роду, «малої» батьківщини.

Запити, у яких містяться відомості про учасників війни, можна класифікувати на офіційні; від фізичних та юридичних осіб; від громадян України та громадян іноземних держав.

У 2018 р. до музею надійшли листи від Міністерства оборони України, Посольства України в Китаї, Посольства Азербайджану в Україні, Управління Пенсійного фонду України, Української іноземної юридичної колегії, обласних та районних військкоматів, адміністрацій сільських рад тощо, які належать до категорії службових запитів.

До офіційних запитів належать також ті, що музей отримав від державних установ, ветеранських спілок, пошукових та інших громадських організацій тощо.

Запити від фізичних осіб – це запити від родичів та близьких загиблих воїнів, пошуковців, публіцистів і журналістів, які збирають інформацію про події війни та її учасників.

Невелику групу запитів становлять звернення від іноземних громадян, які особисто або через юридичні фірми звертаються до музею з проханням надати інформацію про загиблих родичів.

Так, у 2018 р. до музею надійшли запити від громадян Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Республіки Грузія, Держави Ізраїль, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Російської Федерації з проханням встановити долі та місця поховання загиблих родичів. Окрім того, були звернення від юридичних осіб – Новозеландської телекомпанії «Те Амокура Продакшн», німецької корпорації «GLOBAL Erbenermittlungs GmbH & Co.KG», Української іноземної юридичної колегії та ін.

Запити до музею надходять різними шляхами: в останні роки найбільше звернень надходить електронною поштою. Окрім того, запити надсилаються поштою або заяви заповнюються особисто громадянами, які приходять до музею.

3. Основний зміст індивідуальних запитів

Питання, з якими звертаються запитувачі до співробітників музею, переважно ті, що й у попередні роки: пошук будь-якої інформації про загиблого, установлення або уточнення місця поховання; установлення військової частини, у складі якої воював загиблий; установлення адреси родичів для запрошення на урочисте перепоховання останків воїна; підтвердження національності військовослужбовця; надання інформації про воїнів, які після війни залишилися живими; наявність нагород у військовослужбовця; надання інформації для оформлення пільг родині загиблого (зокрема, підтвердження участі в бойових діях, факту загибелі, призову, надання копії сповіщення); підтвердження відомостей про загиблих для створення мартирологів, місцевих Книг Пам'яті; надання інформації для доповнення головної та створення виставкових експозицій (відповідно до запитів наукових співробітників музею) тощо.

Індивідуальні звернення найчастіше стосуються пошуку місця поховання загиблого.

Так, у листі-запиті від Людмили Осадчої, правнучки загиблого Максима Яковича Іляхова, який до війни мешкав у с. Стриєва Новоград-Волинського району Житомирської області, зазначено, що прадід мав двох синів та доньку. «Усі вони проживали та померли в с. Стриєва, як і дружина загиблого, моя прабабуся Уляна Микитівна Іляхова», – пише у своєму листі Людмила Осадча. Далі читаємо: «Допоможіть знайти місце поховання прадіда, який, імовірно, похований у Донецькій або Луганській області. Дуже сподіваюся на вашу допомогу» [1].

У результаті опрацювання запиту науковці встановили, що розшукуваний був призваний до лав Червоної армії Старобільським РВК Ворошиловградської області. Червоноармієць 266-го стрілецького полку 88-ї гв. стрілецької дивізії загинув 21 липня 1943 р. Похований у братській могилі на безіменній висоті, 1700 м від с. Гола Долина Слов'янського району Сталінської області (нині с. Долина Донецької області).

Під час складання Донесення про втрати військової частини вкралася помилка в написанні прізвища: замість «Іляхов М.Я.» записали «Ляков М.Я.». Порівнявши ім'я дружини «Лякова М.Я.», зазначене в Донесенні, з іменем прабабусі запитувачки, установили, що «Іляхов» і «Ляков» – це одна й та сама особа.

На меморіальних плитах сучасного військового поховання с. Долина немає прізвища М.Я. Іляхова, проте викарбувані імена бійців, які загинули на один день раніше, ніж загиблий воїн, і також були поховані в одній братській могилі з розшукуваним. Це червоноармійці Бурдин Михайло Матвійович, Воронін Тимофій Іванович, Закіров Забір, Путилов Олександр Іванович та інші.

Неподалік від цього меморіалу є братська могила з останками 46 невідомих воїнів, знайденими в 2004 р. у лісах біля сіл Долина та Краснопілля.

Установлені факти дали можливість припустити, що прах Максима Яковича Іляхова покоїться в братській могилі с. Долина Слов'янського району Донецької області серед невідомих бійців.

Завдяки проведеній роботі родина змогла отримати відомості про свого загиблого родича, вклонитися його праху.

Запити з найрізноматнішою інформацією про загиблого або зниклого безвісти родича є другою за чисельністю групою листів від запитувачів.

«...Мене звати Аліна Мельник. Хочу звернутися до Вас по допомогу в пошуку відомостей про свого прадіда Андрія Васильовича Поліщука. Моя бабуся народилася у грудні 1944 р. в сім'ї, де було п'ятеро дітей. Свого батька вона ніколи не бачила, але часто від братів і сестер чула історії про те, яким він був. Його призвали до війська у 1944 р., коли дружина була вагітна моєю бабусею. Про те, що він зник безвісти чи загинув під час Другої світової війни, не говорили, бо це була дуже болюча тема. Коли моя бабуся запитувала про батька, рідні відмовлялися розповідати будь-що. Саме з дитинства у неї була мрія знайти могилу батька та помолитися на ній...» [2].

Відомості про розшукуваного вдалося знайти в Алфавітній книзі реєстрації загиблих Дунаєвецького РВК Хмельницької області, де є запис про те, що сповіщення про його загибель в с. Великий Жванчик надійшло у серпні 1947 р.

Докладнішу інформацію науковці розшукали на сайті об'єднаної електронної бази загиблих воїнів, згідно з якою Андрій Васильович Поліщук до лав Червоної армії був призваний Миньковецьким РВК Кам'янець-Подільської (нині Хмельницької) області, воював у складі 565-го стрілецького полку 151-ї стрілецької дивізії. Помер від ран 22 липня 1944 р., похований на території с. Живачів Городенківського (нині Тлумацького) району Івано-Франківської області.

Під час роботи із запитом також було встановлено, що після війни прах загиблих воїнів із с. Живачів перенесли до с. Незвисько Городенківського району. У списках загиблих, похованих у братській могилі вказаного населеного пункту, прізвища розшукуваного не виявили, проте знайшли прізвища інших бійців 151-ї сд, які померли від ран в один день з А.В. Поліщуком і були поховані в Живачеві. Це рядові Петро Данилович Бабин та Михайло Леонтійович Дубицький.

Установлені факти дали підстави припустити, що прах Андрія Васильовича Поліщука покоїться у братській могилі с. Незвисько Городенківського району Івано-Франківської області, але до офіційних списків його прізвища не внесли.

Через 74 роки після загибелі воїна сім'я А.В. Поліщука дізналася, де похований їхній родич.

Упродовж останніх років почастишали звернення до музею з проханням допомогти встановити долю воїнів, які загинули в таборі для військовополонених «Грослазарет». Упродовж 2018 р. до музею надійшло 11 запитів про перебування військовослужбовців у цьому таборі від запитувачів з України та Російської Федерації.

Науково-документальний проект музею про загиблих військовополонених – червоноармійців у шталазі, який увійшов в історію під назвою «Грослазарет» і був розташований у м. Славута Кам'янець-Подільської (нині Хмельницької) області, завдяки мережі Інтернет став доступний широкому загалу користувачів різних країн.

Особливе місце серед запитів належить зверненням із проханням допомогти увічнити пам'ять загиблих воїнів у населених пунктах, де вони полягли і поховані, але їхні прізвища до офіційних списків похованих у братських могилах не внесені.

«...Наш дядько Дмитро Іванович Протопопов, 1918 р. н., призивався у вересні 1941 р. За час війни отримали з фронту лише два листи, і до минулого року ми про нього нічого не знали. Завдяки сайтам, які розповідають про воїнів, загиблих у роки Другої світової війни, ми дізналися про те, що Дмитро воював у складі 463-го гвардійського стрілецького полку 118-ї гвардійської стрілецької дивізії. З боями дійшов до с. Золота Балка Нововоронцовського району Херсонської області і поліг там смертю хоробрих. В офіційних списках похованих у братській могилі с. Золота Балка прізвища нашого дядька немає, хоча є прізвище його однополчанина – Григорія Федоровича Черняховського, який загинув із дядьком в один день і похований у цьому ж населеному пункті. Тому я припускаю, що мій родич був серед тих 24 невідомих, які поховані в с. Золота Балка» [3]. Єдине питання, яке сьогодні постало перед рідними: як увічнити пам'ять Дмитра?

На підставі таких запитів і документів, які підтверджують факт загибелі військовослужбовців та поховання у вказаних населених пунктах, музейники звертаються до органів місцевого самоврядування за місцем розташування могили з проханням увічнити пам'ять полеглого.

Надати відомості про родичів просять юридичні установи, вирішуючи питання спадку.

У 2018 р. до музею надійшов запит із м. Гамбурга (Німеччина) від міжнародної корпорації GLOBAL Erbenermittlungs GmbH & Co.KG., яка вивчає питання майнової спадщини, з проханням надати будь-які відомості про родичів Григорія Марковича Нугера [4].

Науковцям удалось знайти сповіщення про загибель молодшого командира Григорія Марковича Нугера, у якому вказувалося, що документ був адресований дружині загиблого Риві Нугер-Клезмер, яка мешкала в м. Києві на вул. Лисенка, 1.

Продовжують надходити листи про встановлення долі громадян, жертв нацистського режиму, від всесвітньої організації Клеймс Конференс (Комісія з єврейських матеріальних позовів до Німеччини), яка за дорученням уряду цієї країни розподіляє допомогу жертвам нацизму, що мають єврейське походження.

Так, співробітники музею мали підтвердити або спростувати факт перебування в лавах Червоної армії в роки Другої світової війни Марка Абрамовича Авербуха, 1925 р. н., уродженця м. Одеси [5].

Оскільки військовослужбовець після війни залишився живим, підтвердити його участь у військових подіях у період Другої світової війни музейники не могли, тому послалися на сайт загальнодоступного електронного банку документів «Подвиг Народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», де розміщена інформація про бойові нагороди воїна, які і стали свідченням його участі у війні.

4. Географія запитів

У таблиці 2 листи-запити систематизовано за країною проживання адресантів. Держави подано в алфавітному порядку.

Таблиця 2

Країна*	Кількість запитів у 2016 р.	Кількість запитів у 2017 р.	Кількість запитів у 2018 р.
Україна**	436	756	632
Австралія	4	1	–
Азербайджан***	1	–	311
Білорусь	11	8	18
Вірменія	–	–	1
Грузія	–	1	1
Ізраїль	3	1	3
Іспанія	–	1	–
Казахстан	4	262	1
Канада	1	–	–
Киргизстан	1	–	1
Китай****	–	–	37

Литва	1	2	–
Молдова	1	–	–
Німеччина	18	2	3
Нова Зеландія	–	–	1
Польща	3	1	–
Росія****	238	42	168
США	4	2	–
Узбекистан	–	271	–
Франція	–	4	–
Без зазначення країни (e-mail)	18	10	28
Усього	760	1368	1205

* – назви країн подано за даними Таблиці територіальних типових поділів рубрикатора Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського [6];

** – в одному комплексному зверненні від пошуковця містилися запити про долі 116 воїнів-односельців; комплексний запит на встановлення долі 96 в'язнів концентраційного табору Дахау – уродженців України;

*** – в одному комплексному зверненні містилися запити про долю 309 воїнів-азербайджанців;

**** – в одному комплексному зверненні містилися запити про долю льотчиків-добровольців з України, які загинули в 1938–1939 рр. у Китаї; були встановлені персональні дані на 37 осіб;

***** – з урахуванням запитів ГО «Безсмертний полк – Москва» та списків військовополонених пересильного табору «Дулаг-100» (Псковська область) .

Порівняно з минулим роком збільшився кількісний показник установлених доль загиблих воїнів, уродженців Азербайджану, загиблих на території України.

Збільшення кількості звернень, які надійшли з Російської Федерації, пояснюється комплексним запитом про встановлення доль в'язнів – уродженців України, які загинули в нацистському пересильному таборі для військовополонених «Дулаг-100» (м. Порхов, Псковська область).

Цілковито відтворити географію запитів не можна, тому що певний їх відсоток надходить електронною поштою.

Із загальної кількості запитів від громадян України найбільше звернень надійшло від мешканців Вінницької області та м. Києва (див. таблицю 3).

Таблиця 3

Назва областей України	Кількість запитів у 2016 р.	Кількість запитів у 2017 р.	Кількість запитів у 2018 р.
АР Крим	14	4	5
Вінницька*	17	8	134
Волинська	4	2	3
Дніпропетровська	22	10	14

Донецька	29	6	6
Житомирська	10	8	6
Закарпатська	2	–	–
Запорізька	8	12	6
Івано-Франківська	2	4	4
Київська	39	15	10
Кіровоградська	10	8	1
Луганська	4	–	1
Львівська	14	6	2
Миколаївська	6	4	4
Одеська	5	6	3
Полтавська	18	15	4
Рівненська	3	1	1
Сумська	9	2	8
Тернопільська	2	2	3
Харківська	15	9	12
Херсонська	6	1	–
Хмельницька	9	9	–
Черкаська	10	9	6
Чернівецька	2	2	1
Чернігівська	9	580	7
м. Київ**	167	33	176
Усього	436	756	416

* – з урахуванням запитів, які надійшли від пошуковців про встановлення доль військовослужбовців, призваних до лав армії з сіл Безіменне, Молотківці та Чернички Козятинського району Вінницької області;

** – з урахуванням запитів від Національного комітету Товариства Червоного Хреста України та наукових співробітників музею.

Як і в минулому році, запити із Криму надійшли від громадської пошукової організації з м. Керчі, яка здійснює перепоховання останків воїнів Червоної армії, знайдених на території Кримського півострова.

Порівняно з минулими роками загалом зберігається тенденція щодо географії надходження запитів із території України.

5. Співпраця з державними і громадськими організаціями України та інших держав

Перелік установ, які у 2018 р. звернулися до музею, подаються у таблиці 4.

Таблиця 4

Назва організації	Кількість запитів
Міністерство оборони України	2
Військкомати України	10
Військкомати Білорусі	5
Посольство Республіки Азербайджан в Україні	1
Посольство України в Киргизькій Республіці	1
Посольство України в Китаї	1
Консульство України у Бресті (Республіка Білорусь)	1
Український інститут національної пам'яті	2
Міжнародні юридичні організації	1
Судові, адвокатські установи України	3
Служба розшуку Товариства Червоного Хреста України	51
Єврейська Рада України	1
Громадські та пошукові організації	33
Музеї України	2
Наукові співробітники НМІУДСВ	24
Усього	139

Від установ надходили як індивідуальні, так і комплексні офіційні запити.

Окрім «традиційних» запитів, які надходять на адресу Меморіалу від Міністерства оборони України, військкоматів, громадських організацій тощо, у 2018 р. музей отримав запити на встановлення долі, місця поховання та місця проживання родичів полеглих воїнів від чотирьох дипломатичних установ: Посольства Республіки Азербайджан в Україні, Посольства України в Киргизькій Республіці, Посольства України в Китаї, Консульства України у Бресті (Республіка Білорусь).

У відповіді на комплексне звернення Посольства Республіки Азербайджан в Україні містилася інформація про долю 309 воїнів-азербайджанців, загиблих і похованих в Україні [7].

Через Посольство України в Киргизькій Республіці до науковців музею звернувся керівник Громадського фонду «Ердик-Подвиг» Канибек Орозбекович Мирзаканов із проханням установити місце поховання воїна-киргизстанця Пиназарова Джембета, 1905 р. н., уродженця Каракульджинської сільської ради Узгенського району Ошської області, який, за даними Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації, помер у 2-й конотопській лікарні 27 квітня 1944 р. [8].

У зверненні зазначалося, що полеглий воїн доводиться дідом нинішньому Президенту Киргизької Республіки Сооронбаю Шариповичу Жеєнбекову.

У результаті науково-документального пошуку вдалося встановити, що на міському кладовищі м. Конотоп похований Пинозаров Джембей, 1905 р. н., дата смерті – 27 квітня 1944 р.

У документах воєнного часу допущено велику кількість фактичних та граматичних помилок у заповненні персональних даних військовиків. Саме така ситуація склалася зі списками воїнів, упокоєних у братській могилі військового поховання м. Конотоп. Загиблий Пиназаров Джембет був записаний як Пинозаров Джембей, проте це одна і та сама особа.

У контексті активізації українсько-китайських політичних і культурно-гуманітарних зв'язків, активного поширення серед керівництва та пересічних громадян КНР позитивного іміджу України Посольство України в Китайській Народній Республіці виступило ініціатором проведення заходів із вшанування пам'яті наших земляків – льотчиків-добровольців, які загинули й поховані на території Китаю. У зв'язку зі створенням музею в м. Ухань, поблизу аеродрому Ханькоу, українські дипломати звернулися до керівництва музею з проханням надати інформацію про долі українських льотчиків, які брали участь у боях за незалежність Китаю під час японсько-китайської війни 1937–1945 рр. і загинули [9].

У результаті проведеної роботи науковці музею встановили персональні дані на 37 українських льотчиків. Серед них – 14 раніше невідомих прізвищ українських пілотів, на 23 особи уточнені персональні відомості.

До Консульства України у Бресті звернулися білоруські пошуковці з проханням установити додаткову інформацію та допомогти розшукати родичів молодшого сержанта Карпа Платоновича Вовка, 1919 р. н., уродженця с. Миронівка Ново-Георгіївського (нині Машівського) району Полтавської області, останки якого були знайдені поблизу с. Телехани Івацевицького району Брестської області [10].

Пошуковцям удалося за номерами двигунів знайденого літака встановити, що дальній бомбардувальник ДБ-3ф був збитий противником 24 червня 1941 р. Члени екіпажу, які вижили, повідомили, що в літаку загинув стрілець-радист Карпо Платонович Вовк.

На прохання Консульства був проведений пошук документів про полеглого воїна та виявлено сповіщення про загибель, згідно з яким Карпо Платонович Вовк зарахований зниклим безвісти в січні 1944 р. Копію сповіщення та супровідний лист надіслали на адресу Консульства, а уточнені дані на загибель і місце поховання військовослужбовця будуть внесені до Всеукраїнської електронної бази загиблих воїнів, яка створюється в музеї.

Плідною стала спільна діяльність музею з Українським інститутом національної пам'яті, який спрямував до музею лист та списки колишніх в'язнів і цивільних осіб – уродженців України, що загинули в нацистському пересильному таборі «Дулаг -100» (м. Порхов Псковської області Російської Федерації), отримані від Посольства України в Російській Федерації.

У рамках співпраці музею з Інститутом історії України НАН України було отримано для опрацювання перелік в'язнів німецького концентраційного табору Дахау – уродженців України.

Порівняно з попереднім роком збільшилася кількість запитів, які надійшли від громадських та пошукових організацій. Якщо у 2017 р. їх було лише 13, то у 2018 р. – 33.

Чи не найбільша кількість запитів цих інституцій стосується з'ясування обставин загибелі та місця поховання воїнів. Серед таких звернень особливо виділяються комплексні, оскільки потребують дослідження долі одразу великої кількості людей, які загинули на одній території або були призвані з одного населеного пункту (запит від пошуковців про жителів сіл Безіменна, Молотківці та Черничка Козятинського району Вінницької області).

У результаті проведеної роботи, на основі матеріалів Документального фонду з обліку людських втрат України у Другій світовій війні були встановлені додаткові дані та визначені місця поховання 116 військовослужбовців із 198 загиблих бійців – уродженців зазначених сіл.

Доволі часто організації запитують про особові дані загиблого воїна. Саме з таким питанням звернулася до музею Покровська районна громадська організація ветеранів війни і праці та жителів с-ща Удачне Покровського району Донецької області, коли виникла потреба відреставрувати пам'ятник І.Г. Чернишеву, похованому на селищному кладовищі. «Не можемо вказати повні дані, бо вони відсутні. Були різні пропозиції з вирішення цього питання, але більшість жителів на своєму сході настояла саме на тому, щоб знайти повну інформацію про цю людину» [11].

Під час опрацювання запиту була знайдена інформація про техника-лейтенанта Івана Григоровича Чернишева, 1912 р.н., командира взводу військової частини № 35687 (56-та мотострілецька бригада 23-го танкового корпусу), який помер від ран 11 вересня 1943 р. У складі військового підрозділу брав участь в боях із визволення від гітлерівців с-ща Червоноармійське (нині Покровське) та Удачне Донецької області. В обліковій картці військового поховання № 29 у смт Удачне Красноармійського району Донецької області вказується, що із 75 військовослужбовців, похованих у братській могилі, відомі прізвища лише 28 воїнів. У списках похованих під № п/п 27 записаний старший лейтенант Чернишов Іван Григорович, 1912 р. н., який загинув 9 вересня 1943 р.

На підставі наведених фактів науковці припустили, що старший лейтенант Іван Григорович Чернишов і техник-лейтенант Іван Григорович Чернишев – це одна й та сама особа. Напевно, що під час перепоховання загиблих воїнів із одиничних могил в одну братську могилу прізвище І.Г. Чернишова було внесено до списків цього братського поховання, хоча його прах так і залишився в індивідуальній могилі на сільському кладовищі.

Адресанти-пошуковці звертаються переважно з проханням надати адресу та відомості про родину знайденого та ідентифікованого ними загиблого воїна.

У 2018 р. від пошукового загону «Висота ім. Дмитра Сячина» (Російська Федерація) надійшов запит із проханням знайти родичів військовослужбовця Миколи Кузьмовича Седих, який призивався до лав армії з України. Останки

воїна були виявлені на території Ярцевського району Смоленської області в червні 2016 р. Біля полеглого був знайдений медальйон з уцілілою запискою з довоєнною адресою воїна та прізвиськом дружини. Науковцям музею вдалося серед документів про полеглих воїнів Алчевського ОМВК Ворошиловградської (нині Луганської) області знайти сповіщення про загибель, згідно з яким Микола Кузьмович Сєдих зарахований зниклим безвісти у вересні 1941 р. Сповіщення в липні 1944 р. було вислане Управлінням із персонального обліку втрат Червоної армії на адресу Ворошиловського РВК для вручення Анастасії Іллівні Сєдих, яка мешкала в Новому Городку на вул. Молотова, буд. 18, кв. 1 [12].

На підставі цього звернення та знайдених документів уточнені персональні дані Миколи Кузьмовича Сєдих будуть внесені до Всеукраїнської електронної бази загиблих.

6. Програми пошуково-дослідницької діяльності

Науково-документальний пошук проводиться за програмами: «Відновлення родинних зв'язків», «Родина шукає солдата», «Братська могила».

У 2018 р. науковці музею спільно із Службою розшуку Товариства Червоного Хреста України згідно з програмою «Відновлення родинних зв'язків» провели пошук інформації про 51 військовослужбовця, зв'язок з якими обірвався в роки війни.

За програмою «Родина шукає солдата» проводиться пошук полеглих воїнів відповідно до звернень від членів родини. У 2018 р. надано інформацію про долі 250 військовослужбовців, про яких родини не мали жодної звістки, на основі запитів, що надійшли від родичів загиблих (онуків, правнуків, сестер, братів, племінників, племінниць).

Листів від родичів «першого ступеня споріднення» (дружин, дітей) із плином часу надходить все менше. Їх відсоток у загальній кількості звернень зовсім незначний, що пояснюється досить великим відтинком часу, що минув після війни. Найбільше запитів надходить від правнуків загиблих воїнів.

Ще одним проектом дослідницької діяльності, над яким відділ працював упродовж року, є програма «Братська могила». Головна мета цього напряму – встановлення та підтвердження місця поховання загиблого воїна. Результатом вищезазначеної програми стало увічнення імен 50 бійців, загиблих і похованих на території України та інших держав.

7. Нові проекти

У зв'язку із значним збільшенням запитів, які стосуються долі військово-полонених – уродженців України, у 2018 р. відділ започаткував новий музейний проект «Війна. Полон. Пам'ять». Першими кроками в його реалізації стала робота зі списками бранців концентраційного табору Дахау (Німеччина)

та нацистського пересильного табору для військовополонених «Дулаг-100» (Російська Федерація).

Були відпрацьовані персональні відомості на 212 осіб, виявлені додаткові дані про загиблих, інформація систематизована за областями України. Списки розміщені на сайті музею для інформування громадськості та встановлення контакту з родичами полеглих бійців. Завдяки зворотному зв'язку із відвідувачами сайту вдалося доповнити відомості на п'ятьох загиблих в'язнів табору «Дулаг-100».

Аналіз науково-дослідної роботи зі встановлення доль загиблих у 2018 р. свідчить про актуальність теми та потребу такої діяльності. Місцями упокоєння загиблих у Другій світовій війні цікавляться не лише родичі, а й державні та громадські інституції. Питання увічнення пам'яті полеглих воїнів зведені в ранг державної меморіальної політики багатьох країн, особливо держав – учасниць Другої світової війни.

Щоб уникнути повторення помилок минулого, необхідно робити відповідні висновки з пережитих трагедій. Роботу з визначення ролі і місця України у Другій світовій війні слід продовжувати, зокрема в царині заміни радянських комеморативних практик щодо встановлення кількості людських втрат і конкретних доль загиблих воїнів...

Джерела та література:

1. Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс (далі – НМІУДСВ) – науково-дослідний відділ з питань військових втрат України та історичної пам'яті (далі – НДВ). – Лист-запит № 725/2018 р.
2. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 758.
3. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 798.
4. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 744.
5. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 127.
6. Таблиці територіальних типових поділів / І.І. Багрій, А.Г. Бровкін, Л.В. Головіна, І.Я. Зарічняк, О.К. Коваленко; НАН України, НБУВ; Голов. редактор О.С. Онищенко. – К.: НБУВ, 2004. – С. 555–603.
7. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 160.
8. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 793.
9. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 178.
10. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 852.
11. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 28.
12. НМІУДСВ. – НДВ. – Лист-запит № 1009.

© Лариса НЕСТЕРУК

**АНАЛИЗ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ
НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ ИСТОРИИ УКРАИНЫ
ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ ПО УСТАНОВЛЕНИЮ СУДЕБ
ПОГИБШИХ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ И ВЫЯВЛЕНИЯ
ДОКУМЕНТОВ О ГИБЕЛИ
ЗА 2018 г.**

Проанализирована поисковая деятельность научных сотрудников музея, направленная на установление судеб погибших воинов в годы Второй мировой войны. Поднят вопрос необходимости проведения такой работы для современного общества. Рассмотрены направления научно-документального поиска по установлению судеб погибших воинов и выявления документов о погибших в рамках историко-социологического исследования по теме «К вопросу исторической памяти о войне в Украине». Обобщены результаты научно-исследовательской деятельности по установлению судеб погибших воинов в 2018 г.

Ключевые слова: поиск, письмо-запрос, увековечение памяти, человеческие потери, Национальный музей истории Украины во Второй мировой войне.

© Larysa NESTERUK

**ANALYSIS OF THE RESEARCH WORK OF THE NATIONAL
MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE IN THE SECOND
WORLD WAR TO DETERMINE THE FATE OF DECEASED
MILITARY PERSONNEL AND IDENTIFYING DOCUMENTS
ABOUT THE DEATH FOR 2018**

The research activity of the museum's scientists aimed at establishing the fate of deceased military personnel during the Second World War was analyzed. The issue of the need to conduct such work for modern society has been initiated. The directions of the scientific and documentary search on determining the fate of the fate of deceased military personnel and identifying documents about the fallen persons within of historical and sociological research on the topic "On the question of the historical memory about the war in Ukraine" are considered. The results of the research activity on the determination of the fate of deceased military personnel in 2018 are summarized.

Keywords: request form, perpetuating memory, human losses, National Museum of the History of Ukraine in the Second World War.